
דברי תשובה ותקונים

Author(s): ח. שירמן

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. (ניסן תרצ"ז), (ב, חוברת ב), pp. 185-187

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70048709>

Accessed: 10/11/2011 17:26

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

זוטרות

הערות אחדות למאמר "מלחמות שמואל הנגיד"

(ציון שנה I ע' 261–283, 276–253)

א. מתי נתמנה שמואל הנגיד למשנה המלך?

ה. שירמן ברר שאלה זו (ב"ציון" א' 266–267) וקבע ש"אין לפתור אותה באופן המשביע רצון". הוא לא הזכיר את דברי משה אבן עזרא בס' שירת ישראל האומר על שמואל הנגיד ויהוסף בנו (לפי תרגום שמחוני, התקופה י', עמ' 171): "והיתה תפארת האומה בהם והצלחתה על ידם קרוב לל"ה שנה". יהוסף נהרג ביום ט' טבת תתכ"ז (כך יש לתקן את דברי רמב"ע בס' שירת ישראל, תרגום הלפר, עמ' ס"ח ואברהם אבן דאוד בס' סדר החכמים וקורות הימים א', עמ' 72, ועי' בעמ' 199 לפי דברי יוסף בן צדיק, שם עמ' 93, והסופרים הערבים), וברור שאין להפחית ממספר זה ל"ה אלא ל"ח שנה, כהצעת שמחוני. ע"י תקון קל זה תצא לנו שנת תשפ"ט, ותאריך זה מתאים "בקרוב" לשנת תשפ"ז שבה נסמך שמואל לנגיד (ראב"ד, שם, עמ' 72). אבל "תפארת האומה והצלחתה" מקורן לא דוקא בנגידות, אלא בעמדתם הרמה של שמואל ויהוסף בנו כמשני המלך, ולכן נדמה לי שרמב"ע התכוון למנוי זה, כלומר: שמואל נתמנה בשנת תשפ"ז למשנה המלך ולנגיד כאחד. כך אומר גם יוסף בן צדיק (שם עמ' 92): "נסמך רב שמואל הלוי לנגיד ועמד בהיכל המלך שנת ד' אלפים תשפ"ז". לתאריך זה מתאימה הכתבת שלשיר אבן כ"לפון, אולם לגבי ספורו הידוע של הראב"ד לא נצא מגדר השערה. כדאי עוד להזכיר כי גם ר' יצחק אלבאליה, אבי אמו של הראב"ד, נתמנה בזמן אחד לנשיא ולאצטגנן אלמעתמך, כפי שמתברר מדברי נכדו (שם, עמ' 74).

מנוי שמואל לנגיד היה קשור, איפוא, במנוי למשנה המלך.

צ ב י ל י כ ט נ ש ט י י נ.

ב. דברי תשובה ותקונים.

1.

במאמרי על מלחמות שמואל הנגיד השתדלתי להוכיח, כי הסתירות בין דברי ההיסטוריונים הערביים וכמה מן השירים שבתוך הדיואן ובין המסופר ב"ספר הקבלה" מונעות ממנו את האפשרות לקבוע את השנה בה נתמנה הנגיד לזויר. וגם הד"ר ליכטנשטיין מוכרח להודות אחרי שהציע מה שהציע: "לגבי ספורו הידוע של ראב"ד לא נצא מגדר השערה". אין לחשוב את דבריו של בעל "ספר הקבלה" לבטלים ומבוטלים; שהרי הוא מסר לנו יותר פרטים על הנגיד מכל סופר יהודי אחר, ואפשר אפילו להניח שהיה בקיא בענין הנדון במדה מיוחדת, מכיון שאמו היתה בת יצחק אבן אלבאליה, אחד מידידי הנגיד ומקורביו. ברם, כפי שהעירותי במקום אחר (תרביץ ח"ז עמ' 301) אינני רואה לעת עתה שום אפשרות אחרת לברר את השתלשלות המאורעות, אלא אם נפסל את עדותו של אבן דאוד, וביחוד את ספורו על עליית הנגיד לגדולה. אז נוכל לומר בדרך השערה: הנגיד הגיע לכבוד ולעושר עוד לפני 1020, ואם כי פוטר ממשרה גבוהה בשנה זו, הצליח לרכוש לו את האמון של מלך גרנאדה. כעבור זמן מה,

בשנת 1027 נסמך לנגיד היהודים ובאותה השנה או באחת השנים שאחריה נעשה לווייר (על כל פנים לפני 1038, שנת מותו של חבוס). השערות מסוג זה מתקבלות על הלב ואולם אין להכחיש, כי כחן אינו כחחן של עובדות הנמסרות במקורות ראשונים; ועל כן טוב נעשה, אם נסתפק כעת בקביעת אותן העובדות ונחשוב את תאריך התמנותו של הנגיד לבלתי ברור או למפוקפק.

גם דברי אבן עזרא אינם עוזרים לנו לפתור את השאלה המסובכת הזאת. בלי ספק עלינו להתייחס אליהם בכובד ראש, משום שאומנם נולד בגרנאדה, במקום פעולתו של שמואל, בין 1065–1060, דהיינו בהיות יהוסף הנגיד בחיים. אבל לצערנו הרב יש להסיק מהם רק את הדברים הללו: או שגם התאריך תשפ"ז (1027) אצל אבן דאוד אינו נכון, או שבתאריך הנמסר בספרו של אבן עזרא נפלה איזו טעות שלא נוכל לתקנה. על כל פנים אין תקונו של שמחוני עלול ליישב את הסתירות שבין שני התאריכים. בודאי יכול סופר פלוני לומר „בערך 30 שנה“ במקום 29 או „בערך 27“ במקום $26\frac{1}{2}$. אבל לא יתואר, כי אבן עזרא מתכוון ל-39 או 40 וכותב דווקא „בערך 38“; שהרי אם נסכים לתקונו של שמחוני, נקבל את התאריכים תשפ"ט או תשפ"ח. בעוד שהמספר הדרוש לנו הוא תשפ"ז.

לבסוף אני מביא את המקור הערבי של דברי אבן עזרא המצוטטים אצל ליכטנשטיין: „פכאנת בהגה אלמלה בהמא ורפאהיתהא בסבבהמא נחו מן לה עאמא“ (כ"י ברלין דף 35^b).

2.

יתני לו למר א. א. עקביה שבדק בשקידה ובחריצות את כל התאריכים הנוכרים במאמרי „מלחמות שמואל הנגיד“, קבע את הטעויות שנפלו באחדים מהם וגם הוסיף הערות משלו. (ע' „ציון“ שנה ב', ע' 90) ביחוד יש להודות לו על הפרטים שהביאו בסעיף ה' בנוגע ללקויי החמה והלבנה בשנת תת"ה. כל דבריו נראים לי כנכונים וגם התקון של המלה „באחר“ מתקבל על הדעת. אגב, טעות הדפוס בעמ' 282 (22) שורה 11 (3) במקום (צ) כבר תוקנה אצלי בעמ' 376 (43) שורה אחרונה. את התקונים בסעיפים ד, ו, ט הנני מקבל בחפץ לב וברגשי תודה; ואם כי הטעות הנוכרת בסעיף ט היא פליטת קולמוס בולטת, מכל מקום כדאי היה להעיר עליה. בנוגע לסעיפים האחרים יש לי כמה דברים להשיב:

(ז) אין כאן טעות בחשבון, אלא טעות דפוס. המספר הנכון הוא כמובן תתי"ו ולתאריך זה התכונתי כפי שמתברר מתוכן השורות הקודמות (360 שורות 22, 25).

(ח) גם כאן נפלה לצערי טעות דפוס וצ"ל ה"ד ולא ה"י למאי אמנם אינני מבין את דברי מר ע. וצ"ל כ' לאייר (והרי בטקסט כתוב מפורש האחרון באייר!) שחל בשנת ד' תת"ט ב"י למאי.

(י) מבחינה פורמלית צודק מר ע. באמרו, כי שנת 448 להג'רא מתאימה ל-1056/57 למנין הנוצרי (שתי השנים האלה הובאו גם במאמרו של פינקל שאני מצטט). ואולם במחקרי הראיתי, כי הנגיד מת לפני שנת 1057, ועל כן הבאתי את תאריכו של אבן צאעד רק כדי לחזק את דברי אבן עזרא, כי הנגיד מת בשנה הס"ג לחייו דהיינו בשנת 1056.

והנני מביא כאן עוד תקונים של טעויות דפוס וגם הוספות לתכן המאמר:

עמ' 266 (6) שורה 6. במקום: האלמוחדים צ"ל: אלמראבטים

267 (7) הערה 19. במקום: E. d. Islams צ"ל: E. d. Islam

(הערת צ. ליכטנשטיין) וכך צ"ל גם ביתר המקומות.

עמ' 271 (11) הערה 25 וכמו כן עמ' 278 (18) שורה 19, עמ' 360 (27) במקום :
אבן עזרי צ"ל: היסטוריון ערבי עלום השם (קטע מחבורו נדפס כהוספה ל-ביאן אלמגרב).

272 (12) הערה 32. במקום: וְעַמְדָּנוּ צ"ל: וְעַמְדוּ

282 (22) שורה 26. במקום: Finsterisse צ"ל: Finsternisse.

357 (24) הערה 61. במקום: قَبْرَة צ"ל: قَبْرَة

359 (26) הערה 64. במקום: مَوْتَقَعَة צ"ל: مَرْتَقَعَة

372 (39) שורה 15. במקום: בן בנו צ"ל: בנו.

עמ' 263 (3) שורה 2: על ערכם הספרותי של שירי הנגיד דן מאמרי „שמואל הנגיד כמשורר" שהופיע ב„כנסת" (מאסף לזכר ח. נ. ביאליק) כרך ב (תרצ"ז) 416-393.

עמ' 273 (13) שורה 24 ואילך: דווי מעתיק את שם בן דודו של באדיס בצורת yezir ומשום שלא היתה לי האפשרות להשתמש במקורו (הנזכר במאמרי בהערה 35), מסרתי גם אני אותו בצורת „יזיר". אחרי גמר מאמרי מצאתי אצל לוי-פרובנסל (במ"ע Al-Andalus. Revista de las escuelas de estudios árabes de Madrid y Granada Vol. III 1935 p. 247) את הטריסקריפציה Yiddir ויש להניח, שהחוקר הזה תקן את הכתיב של דווי על פי מקורות מוסמכים. ואם כן, הרי הצורה „יזיר" הנמצאת בהוצאות ד. ששון היא נכונה ואין צורך לשנותה.

עמ' 275 (15) שורה 27 ואילך: יש לנו עתה מקור ערבי חדש המכיל פרטים מענינים על מלחמה זו, והוא — ספר הזכרונות של עבד אללה מלך גרנדה שיצא לאור על ידי לוי — פרובנסל במ"ע Al-Andalus III 2, IV 1 (1935/36). על הספר הזה, בעל חשיבות מרובה גם לתולדות היהודים בספרד, עוד ארחיב את הדבור בהודמנות אחרת; כאן בדעתי למסור רק את תמצית הדברים על הקרבות של שנת 1042 (Al-Andalus III [35] p. 367) אמנם, שנה זו לא נזכרה אצל עבדאללה, ואולם אין ספק, כי הוא מתכוון למאורעות המתוארים בשירים ע"ו וע"ז של הדיואן). אבן אבי עאמר נלחם בבאדיס אעפ"י שהלה השתדל תמיד לאמץ את קשרי הידידות בין שניהם. בני בריתו של אבן אבי עאמר היו „אלאפרנג" דהיינו נוצרים מקטלוניה, שלפי דברי לוי-פרובנסל היו מכונים בשם זה במאות ה' והי"א (שם עמ' 288 [56]). לנוצרים הובטח, כי יקבלו תשלום הגון בעד השתתפותם במלחמה. גם מג'אהד מלך דיניה הסכים להשתתף בה, ואולם לא קיים את דבריו אלא למחצה, ובשעה ש„אבן אבי עאמר התכוון לעלות מלורקה בכוח אלמריה", איחר מלך דיניה לבוא. כשנשאל על טעם הדבר השיב, כי ידוע לו טיבו של הצבא הברברי ועל כן הוא מזהיר שלא יתחילו במלחמה בהם, העלולה להביא לידי תוצאות עגומות. מלך באלנסיה נרגז בשמעו את דברי בני בריתו והשיב לו חריפות. אז נעלב מג'אהד ופנה לו עורף לגמרי. יציאתו גרמה למבוכה בצבא אבן אבי עאמר, ובפרט מכיון שגם השכירים הנוצרים התחילו לדרוש סכומי כסף, שלא היה בכח המלך לשלםם בתנאים כאלה לא יכול להמשיך את המלחמה ובאדיס נחל נצחון בלי התאמצות כל שהיא. מאז התיחס אלאחוז מלך אלמריה למלך גרנדה כאל רבו והיה ממלא את כל דרישותיו.

ה. שירמן